

ZAPISI

† Gregor Čremošnik

Dubrovniške šole v srednjem veku

O dubrovniškem šolstvu v srednjem veku so do sedaj že večkrat pisali. Pri tem želim omeniti zlasti naslednja dela: *Gradivo za zgodovino dubrovniške pedagogike* Vicka Adamovića,¹ Jirečkov² pregled dubrovniškega šolstva v delu o dubrovniškem pesniku Šišku Menčetiću in Rešetarjev³ članek o kulturnem življenju starega Dubrovnika. Toda, Adamović je imel za srednji vek premalo gradiva, da bi lahko izdelal točno sliko, Jireček je imel sicer dovolj gradiva, vendar na osnovi tega gradiva ni podal neke zaključene podobe šolstva, medtem ko je Rešetar šolstvo omenil sicer zelo na kratko, toda tudi netočno, ker ga je neka napaka izdajatelja gradiva zavedla na krivo pot. Tako je pri Adamoviću slika dubrovniškega šolstva zelo pomanjkljiva, pri Jirečku popolnoma nejasna, pri Rešetarju pa izdelana samo skica, pa še ta napačno zastavljena.

O dubrovniških šolah vse do leta 1333 ne vemo skoraj nič. Vzrok je v tem, da se v virih nikjer ne omenjajo niti šole, niti učitelji. Za to starejše obdobje lahko sklepamo samo na podlagi analogij, toda z vso upravičenostjo lahko trdimo, da so v Dubrovniku, kot tudi drugod v Evropi, obstajale šole v samostanih, a brez dvoma tudi pri svetni duhovščini. Te verske šole niso bile namenjene splošni izobrazbi, temveč vzgoji duhovniškega naraščaja. Središča izobraževanja so bili do 13. stoletja benediktinski samostani, toda že v 13. stoletju so se začeli vse bolj uveljavljati dominikanci, ki so v tem času kot učitelji prevzeli položaj kasnejših jezuitov. Tako benediktinci kot dominikanci so imeli v Dubrovniku svoje dobro urejene in bogate samostane. Prvim je pripadal znani, danes zapuščeni samostan na otoku Lokrumu,⁴ drugi so postavili svoj samostan znotraj mestnega obzidja in ta obstaja in deluje še danes. Analogno z evropskimi razmerami sta oba omenjena dubrovniška samostana brez dvoma vzgajala in šolala svoj naraščaj. Ni treba posebej poudariti, da so bili duhovniki v tem času gotovo edini predstavniki pismenosti in izobrazbe. Na drugi strani je precej verjetno, da so v Dubrovniku živeli tudi privatni učitelji, ki so pobirali od svojih dijakov šolnino in se skušali s tem preživljati. Dokaz za to, da so obstajali v Dubrovniku privatni učitelji, je prvi uradni odlok dubrovniške vlade o šoli.

Glede dubrovniških šol v tem času smo res v popolni negotovosti. Edino, kar lahko s precejšnjo verjetnostjo ugotovimo, je, odkod so Dubrovčani sprejemali omikanost in izobrazbo. Kjer viri molčijo, nam lahko spregovori samo pisava. Na podlagi pisave in na osnovi paleografije lahko ugotovimo, da je Dubrovnik v tem najzgodnejšem obdobju vzdrževal živahne povezave z več kulturnimi centri. V glavnem so v Dubrovniku do konca 13. stoletja pisali v karolinški minuskuli, prevladujoči pisavi tistega časa. To pisavo lahko vzamemo kot dokaz, da je eden od kulturnih vplivov prišel s severa. Karolinška minuskula je nastala v Franciji in je preko severne Italije prodrla do Dalmacije. Toda med ljudmi, ki so sprejeli in pisali v minuskuli, naletimo na notarja klerika Vlaha (1206–1219), ki ni uporabljal minuskule, temveč se je posluževal beneventanske pisave. Prav tako najdemo na nekem dokumentu iz leta 1195, ki je pisan v karolinški minuskuli, podpis sodnika

¹Vicko Adamović, *Gradja za povijest dubrovačke pedagogije*, dio I, II, Zagreb, 1885, 1892.

²Konstantin Jireček, *Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić*, Archiv für slavische Philologie (AfsPh), Bd. XIX, Berlin 1878, str. 22–89.

³Milan Rešetar, *Iz kulturnog života starog Dubrovnika*, Jugoslavenska knjiva, VII, 1923, str. 369, 397.

⁴Šime Ljubić, *Ogledalo književne povijesti jugoslavenske*, I i II, Rijeka 1864, 1869, str. 223.

– priče, ki se po pisavi loči od drugih. Piše v najlepši beneventani. V teh primerih vidimo, da Dubrovnik ni bil samo pod vplivom severne Italije, temveč da je tudi južna Italija imela močan vpliv na njegovo duhovno življenje. Vsi, ki so se posluževali beneventanske pisave, so bili posredno ali neposredno gojenci slavne samostana Monte Cassina, ki je širil močan kulturni vpliv prek mnogih benediktinskih samostanov v Dalmaciji.⁵

Drugi primer: od leta 1293 do 1324 opravlja v Dubrovniku notarsko službo domači duhovnik, kanonik Andrija iz plemiške rodbine Benešićev. Ko pogledamo njegov neobičajno težko čitljivi rokopis, takoj opazimo, da je njegov rokopis v glavnih potezah popolnoma soroden rokopisu sv. Tomaža Akvinskega, ki je le malo pred Andrijinim imenovanjem za notarja deloval in pisal v Akvinu v okolici Neaplja. Tomažev rokopis pa je samo varianta južnoitalijanske notarske pisave. Pri Andriji Benešiću torej opažamo neposreden vpliv neapeljske notarske pisave, ki je bila v tem času v uradnih dokumentih v Italiji že prepovedana, v Dubrovniku pa je bila še v uporabi pri našem Andriju.⁶

Tretji primer: v dubrovniškem rokopisu *Liber de introitibus stationum et territorium communis* iz 1282–1292, v katerega je pisalo kakih 4–5 pisarjev, ena roka popolnoma jasno izdaja, da je delala nekaj časa v papeški pisarni v Rimu, ker odraža jasne poteze papeške minuskule.⁷

Ko pregledujemo vse te pisave domačih ljudi, vidimo, da so posamezniki črpali svojo izobrazbo in pismenost na raznih straneh: v severni Italiji, v južni Italiji (v dveh krajih: v Monte Cassinu in v Neaplju) ter v samem Rimu.

Kakšna je bila raven splošne izobrazbe v tem času v Dubrovniku? Ni bila najboljša. Ugotavljamo sicer, da se sodniki in priče podpisujejo na dokumentih, a pismenost v mestu ni bila splošno razširjena. Šele leta 1455⁸ neka odredba prepoveduje, da bi bili nepismeni izvoljeni na razne uradniške položaje. To pomeni, da se je prej to dogajalo. Direkten dokaz o dokaj slabem splošnem opismenjevanju je primer trgovca Marinka de Gaymo iz leta 1284. *Julija t.l. se opravičuje, da se ni odzval vabilu na sodno razpravo, ker ne zna čitati, pa zato ni vedel, kaj mu dubrovniška vlada pisno ukazuje.*⁹ *Ta izgovor pa je zelo sumljiv. Blizu smo resnici, če menimo, da se je omenjeni trgovec bal priti pred dubrovniško sodišče, ker je moral odgovarjati zaradi nekega konja. Tega je namreč kupil od dubrovniškega kneza, a mu ga ni plačal. Ni nemogoče, da je spretni trgovec to neprijetno situacijo izigral na ta način, da je ostal zunaj Dubrovnika toliko časa, dokler knez-tožnik ni odslužil svojega dveletnega roka službovanja in odšel iz Dubrovnika. Po odhodu kneza-tožnika se je obtoženi trgovec takoj v prvih dneh službovanja novega kneza pojavil na sodišču. Bil je sicer obsojen, da plača visoko ceno za konja, toda izognil se je težkemu položaju, da mu sodi sam oškodovani knez. Čeprav so bili Marinkovi izgovori preračunani na obrambo in kot takšni ne zaslužijo popolne verodostojnosti, vendar je simptomatično, da je nepismenost lahko navedel kot razlog obrambe. To pomeni, da je bila nepismenost takrat še tako splošna, da jo je sodišče v posebnem primeru moralo upoštevati.*

Toliko o prvem obdobju dubrovniškega šolstva.

Z letom 1333 se začenja v Dubrovniku novo obdobje v šolstvu. Dubrovniška vlada sicer namerava z državnimi sredstvi podpirati šolstvo, toda kljub temu ostaja šolstvo od leta 1333 do leta 1385 privatno in dokaj draga stvar posameznika, ki bi se hotel izobraziti. Vlada le namenja državno subvencijo. Kljub temu postaja šolstvo iz leta v leto pomembnejši dejavnik javnega kulturnega življenja in ga mora vlada tudi proti svoji volji upoštevati. Odločilna je bila v tem pogledu sosednja Italija, kjer se je izobraževanje razvijalo z vedno hitrejšim tempom. Dubrovnik je moral pod pritiskom tamkajšnjih razmer držati korak s splošnim razvojem.

Zanimiv je povod, kako je prišlo do uvedbe podpore učitelju. Sklep dubrovniškega malega sveta odkrito pove naslednje: »Ker v mestu nimamo učitelja, ki bi otroke poučeval gramatike, bomo dali

⁵Viktor Novak, *Scriptura Beneventana* s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane, Zagreb 1920.

⁶Josip Nagy, *Nacr latinske paleografije*, Zagreb 1925, str. 69.

⁷Gregor Čremošnik, »*Liber de introitibus stationum et territorium communis*«, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 47, Sarajevo 1934, str. 43–67.

⁸Povijesni arhiv u Dubrovniku (PAD), *Liber viridis*, cap 459; Branislav M. Nedeljković, *Liber Viridis*, SANU, Zbornik za istoriju jezika i književnosti, III odeljenje, knj. XXIII, Beograd 1984, str. 402.

⁹G. Čremošnik, *Kancelariski i notarski spisi 1278–1301*, *Istoriski spomenici dubrovačkog arhiva*, ser. III, sv. I, SANU, Beograd 1932, str. 118–121.

magistru Nikoli iz Verone 10 perperjev pomoči, on pa naj poleg te podpore pobira od učencev šolnino, kakršna je bila v mestu običajna.«¹⁰ Ta sklep potrjuje dejstvo, da so že pred tem obstajali v Dubrovniku privatni učitelji, ki so živeli samo od privatnega posla, to se pravi od šolnine, ki so jo pobirali od učencev. Prav tako je bilo jasno povedano, da je bil njihov zaslužek zelo majhen. Ker mesto leta 1333 ni imelo nobenega učitelja, je bila vlada prisiljena dati letno pomoč nekemu Verončanu.¹¹

Kot smo omenili, je od tega leta dalje Dubrovnik redno subvencioniral šolstvo. Vsakemu učitelju, ki je sam prišel v Dubrovnik, je vlada nudila pomoč. Pogosto je morala vlada preko svojih zvez po Dalmaciji in Italiji iskati ljudi, ki bi hoteli v mestu prevzeti vodstvo šole. Ker je bilo pomanjkanje primernih kadrov, je bila vlada prisiljena postopno zviševati pomoč: tako leta 1346 na 20 perp.,¹² že leta 1347 na 35 perp.,¹³ 1348 na 40 perp.,¹⁴ 1362 na 60 perp.¹⁵ + stanarino in 1363 na 80 perp.¹⁶ + stanarino. Približno na tej višini je ostala državna pomoč vse do leta 1385. Razen denarne pomoči so učiteljem v Dubrovniku v vsem času priznavali pravico, da pobirajo šolnino. *Ker je en perper vseboval 12 grošev, je učitelj od učencev na prvi stopnji dobival 1 perper letno (en groš na mesec), a od učencev na drugi stopnji 2 perperja (2 groša na mesec). Z ozirom na to je bilo boljše ali slabše življenje učitelja odvisno predvsem od števila učencev. Stalne menjave učiteljev in stalno poviševanje državne pomoči govorijo za to, da število učencev ni bilo dovolj veliko. Če bi bilo v vsakem oddelku vsaj po 30 učencev, bi učitelj prejemal skupaj 30+60 perperjev šolnine poleg tega še 40 perperjev državne podpore. Skupni dohodki bi znašali torej 130 perperjev. To pa bi bila za tiste čase prava gosposka plača. Največji gospodje med državnimi uradniki tistega časa so bili zdravniki, ki so prejeli zelo visoke državne plače, takoj za njimi so bili na prvem mestu kancelarji in notarji, ki so v tridesetih letih 14. stoletja povprečno prejeli 120 perperjev letne plače. S to plačo so se tudi uvrščali med visoko gospodo. Iz vsega navedenega lahko sklepamo, da so imeli učitelji v Dubrovniku minimalno število učencev; če bi imeli vsaj 60 učencev, bi se lahko uvrščali med dobro plačane uradnike. Za takšen uradniški položaj bi se ljudje potegovali in stremeli za tem, da bi ga ohranili. Ugotavljamo pa prav nasprotno. Neprestano menjavanje učiteljev in stalno poviševanje državne pomoči dokazuje, da učitelji niso imeli veliko učencev, zato je bil dohodek od šolnine majhen.*

¹⁰Cum in civitate Ragusii nullus habeatur magister qui doceat putos in gramaticalibus, quod de avere communis dentur magister Nicolae de Verona yperp. X pro uno anno, et ipse teneatur docere putos in gramaticalibus et aliis scientiis quas novit, et scribere, et sibi satisfacere faciat secundum consuetudinem civitatis,« Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium (MSHSM), 29, Monumenta Ragusina (Mon.Rag.) I, Zagreb 1879, str. 380; MSHSM 13, 1882, Mon.Rag. II, str. 350.

¹¹MSHSM 10, Mon.Rag. I, str. 183, odlok od 17. avg. 1345, »Quod magistro scolarium dentur de avere communis affictu domus yperp. X«.

¹²Predlog o povečanju pomoči učitelju je bil izglasovan v Velikem svetu s 44 : 22 glasovi, medtem ko so svetniki isti dan odobrili podaritev neke posesti s 56 : 16, predlog, da se posodi občinska galeja cesarju Dušanu Silnemu pa celo z 62 : 6 glasovi. MSHSM 10, Mon.Rag. I, str. 233.

¹³»tenetur docere scolares et pueros secundum quod consueverunt facere alii magistri scoliariorum salariati communis, MSHSM 19, Mon.Rag. I, str. 261. Sklep vlade iz leta 1347 je pomemben z dveh vidikov. Prva ugotovitev je, da pomoč v višini 35 perperjev presega običajno stanarino v Dubrovniku. Celotno predstavniki najuglednejših poklicev tedanjega časa, zdravniki in kancelarji, so dobivali samo 30 perperjev kot nadomestilo za stanarino. To pomeni, da vlada z letno pomočjo v višini 35 perperjev ne pokriva učitelju samo stanarine, temveč je tu všteti tudi manjši procent pomoči za njegovo vzdrževanje. Napredek glede razumevanja potreb šolstva je bil v Dubrovniku dokaj hiter. Še pred 14 leti je dobil učitelj z vladno pomočjo pokrit le en del stanarine. Sedaj dobiva pokrito celo stanarino, k temu pa je prištet še majhen del vzdrževalnine. Drugo, kar je v tem odloku pomembno, je dejstvo, da vlada uvršča učitelje med državne uradnike (saliariate). Naziv »saliariatus« so v Dubrovniku uporabljali za tisto skupino državnih uslužbencev, ki jih niso volili iz vrst meščanov vsako leto na praznih sv. Mihaela (29. septembra) – to so »officialis communis«, temveč so jih menjali ne oziraje se na nek konkreten datum po potrebi službe. Izbirali so jih v glavnem iz vrst profesionalcev, ponavadi tujece.

¹⁴MSHSM 13, Mon. Rag. II, str. 52.

¹⁵MSHSM 27, Mon. Rag. III (1895), str. 196, »ita quod ipse magistro nichil aliud debeat recipere a scolariibus quos docebit, nisi unum grossum in mense a quolibet, tam docendo eos legere quam scribere ab discentibus vero gramaticam recipere grossos duos in mense et nichil aliud possit petere.«

¹⁶Ibid., str. 279.

Medtem je prišlo v 14. stoletju v Evropi do velikih sprememb. Mestne uprave v Italiji in tudi mestne uprave v Nemčiji so prevzemale šolstvo v svoje roke. V mnogih mestih je zaradi tega prišlo do spora s cerkvenimi oblastmi, ki niso rade puščale te pomembne veje udejstvovanja iz svojih rok. V Dubrovniku o kakršnihkoli konfliktih s cerkvijo zaradi šolstva ne najdemo podatkov. Dubrovčani so prevzeli šolstvo v svojo oskrbo brez sporov s cerkvijo. Pod vplivom razvoja v Italiji in ostali Evropi je Dubrovnik leta 1385 napravil v tem pogledu korak naprej. Šolstvo prehaja popolnoma v državne roke, ukinjajo šolnino, učiteljem pa vlada daje iz državnih sredstev in primerno plačo, ki je bila dovolj visoka, da jim je omogočila dostojno meščansko življenje. Od leta 1385 dalje skozi ves srednji vek ostaja šolstvo v Dubrovniku državno, učitelji so državni uradniki, a šolstvo je »res politična«. Od leta 1385 ima vsak dubrovniški meščan možnost, da se brezplačno nauči vsega tistega, kar je pouk lahko takrat človeku nudil. Leta 1385 šolstvo postaja moderna ustanova v današnjem smislu besede in to ostane skozi ves srednji vek.

Takšno je ostalo dubrovniško šolstvo do leta 1412: učitelj je otroke na nižji stopnji brezplačno poučeval branje in pisanje, na višji stopnji pa gramatiko, retoriko in filozofijo. Leta 1412 se naenkrat poleg državnega nameščenca za vse ravni pouka pojavlja še učitelj Luka Šibenčan, ki otroke poučuje samo branje in pisanje. Pouk se namreč deli: državni nameščenec obdrži v rokah samo pouk na višji stopnji, osnovno izobraževanje, *abc* ali *abacus*, kot so to imenovali tedanji Dubrovčani, pa preide na pomožno osebo, ki se je ukvarjalo samo z osnovnošolskim poukom. Takrat pa pride do zanimivega pojava: višji učitelj dobiva od države celotno državno plačo in ne sme pobirati od učencev šolnine. Pouk na višji stopnji je torej popolnoma brezplačen. Toda učitelj za osnovnošolski pouk dobiva samo državno pomoč v višini kot je bila pred 30 in več leti, vendar od svojih učencev, ki se učijo težko umetnost »az-buki-vede-glagoli,«¹⁷ mora pobirati šolnino. Torej prav obratno od današnjega stanja: za osnovni pouk je treba plačati šolnino, višješolski pouk pa je brezplačen.

Takšno stanje je v Dubrovniku trajalo od 1412 skozi ves srednji vek. Pogosto naletimo na učitelje »azbuke«, ki so bili po poreklu iz vseh mogočih dežel, tako domačini kot Italijani; leta 1481/82 med njimi naletimo celo na nekega Španca Alfonza.¹⁸ Toda vedeti moramo, da v Dubrovniku pogosto ni bilo takšnega učitelja. Bil je to nemiren element, ki se je selil od mesta do mesta, nikjer ni ostal stalno. Tako je bilo mesto včasih po nekaj let brez osnovnega pouka. Vendar tega v Dubrovniku niso jemali kot nekaj tragičnega. Tudi na srednji stopnji se je pogosto dogajalo, da leto ali dve ni bilo pouka oziroma niso imeli učitelja.

Tako smo spoznali tri pomembne datume v dubrovniškem šolstvu. Leto 1333, ko je šolstvo postalo od države subvencionirano, leto 1385, ko se je šolstvo podržavilo, in leto 1412, ko se je šolstvo delilo na osnovnošolski in srednješolski pouk. Ostaja nam, da spregovorimo še o najpomembnejšem dogodku in dubrovniškem šolstvu, namreč o dogodku v letu 1435.

V začetku 15. stoletja se je humanizem v sosednji Italiji zelo razmahnil. Antična veličina, klasična lepota sta postali vzor novih generacij. Tisti, ki so se še pred sto leti učili latinščino zaradi boljšega razumevanja cerkvenih knjig in notarskih listin, so se sedaj začeli učiti latinščino zaradi lepote jezika Cezarja, zaradi elegance retorike Cicerona, zaradi globoke čustvenosti pesmi Horaca, Vergila itd. Ni bilo dovolj poznati gramatiko, sholastično logiko z retoriko in filozofijo cerkvenih piscev, posvetni pisci antike postajajo ideal mladih rodov. Pod vplivom teh humanističnih idealov se je raven izobraženosti neverjetno dvignila in učitelji, ki so to upoštevali, so morali znati mnogo več kot njihovi predhodniki pred 50 leti. Najmanj, kar se je zahtevalo od srednješolskega profesorja, je bilo, da je bil dober stilist v latinščini; vsak je moral obvladati latinske, bolj ali manj klasične heksametre in pentametre. V filozofiji niso več obdelovali sholastičnih domislic in logičnih zaključkov, temveč so bili eni navdušeni pristaši Platona, drugi Aristotela itd. Posledica tega je bil dvig ravni šole.

Takšne razmere v svetu so odmevale tudi v Dubrovniku. Leta 1434 dubrovniška vlada prvič angažira kot učitelja humanistično izobraženega človeka, to je bil Filip de Diversis iz Luke (Lucca) v Italiji.¹⁹ Toda prav v tem času se je vse bolj in bolj občutila potreba po trgovsko izobraženem

¹⁷PAD, Libri Reformationum, 34, str. 237, 277 v.

¹⁸Jireček, AfsPh XIX, str. 78.

¹⁹Ibid. str. 34, 35; Ivan Božić, Dve beleške o Filipu de Diversisu, Zbornik Filozofskog fakulteta, knj. XI/1, Beograd 1970, str. 311–329.

kadru. Naraščajoča trgovina z balkanskimi deželami, izredno močna manufakturna dejavnost in velika produktivnost same države so zahtevale drugačno strokovno izobrazbo trgovcev, ki bi morali poznati najosnovnejše spretnosti dopisovanja in knjigovodstva. Toda, kako naj bi od učenega humanista Filipa zahtevali, da se spusti z nivoja Vergilovih klasičnih heksametrov v prozaično besedičenje: »Čast mi je, da vam ponujam 10 bal našega sukna po tej in tej ceni.« To je bilo nemogoče.

V takšnih razmerah je vlada sklenila, da drugič deli šolstvo in zaradi tega je izdala 29. januarja 1435 zakon o šolah (»Ordo de scolis«).²⁰ Osnovnošolski pouk ostaja nespremenjen, toda srednješolski se deli na dve veji: na trgovsko in na humanistično. Z ozirom na ta zakon bo odslej poučeval en učitelj trgovske predmete, kot je v zakonu zapisano: »mestero a lettere missive de mercadanti e far e tenir rasone e conto de mercantie.« Na kratko bi označili, da bo poučeval trgovsko dopisovanje, knjigovodstvo in trgovsko aritmetiko. Drugi učitelj na humanistični stopnji pa bo poučeval »in gramatica e in altre fakultade sive scientie,« torej gramatiko in druge umetnosti ter znanosti.

Na ta način je dubrovniško šolstvo ostalo razdeljeno skozi ves srednji vek. Od leta 1435 naprej imamo v Dubrovniku 3 vrste šol: osnovno, ki jo je bilo treba plačati, ter trgovsko in humanistično, ki sta bili brezplačni. Takšno je bilo dubrovniško srednjeveško šolstvo.

O samem pouku imamo precej manj podatkov, toda kljub temu toliko, da si lahko ustvarimo vsaj približno sliko. Osnovnošolski pouk se je odvijal podobno kot takrat povsod po Evropi. Učenci naj bi se naučili najprej pisati posamezne črke, nato pa čitati. Namesto kasnejših škrljastih tablic so tedaj uporabljali povoščene tablice, to je lesene deščice, ki so bile v sredini izdobljene in napolnjene s posebej prepariranim voskom. Ko je učenec tablico s posebnim držalom popisal, je pisavo zbrisal z drgnjenjem z nekim trdim predmetom. Za Dubrovnik nimamo neke izrecne omembe, da so takšne povoščene tablice uporabljali za pisanje v osnovnih šolah, toda vemo, da so jih uporabljali takrat v ostali Evropi (v Lübecku se jih je celo nekaj ohranilo iz 15. stoletja), vemo tudi, da so jih v mestu Budvi še leta 1503 predpisovali.²¹ Vsak, ki je hotel obiskovati šolo, je moral položiti 8 dinarjev »acció si possa comprar cere e doppiieri.« Če te podatke upoštevamo, potem ni razlogov dvomiti, da v Dubrovniku učenci pri učenju »azbuke« niso uporabljali povoščenih tablic.

Ko se je učenec naučil čitati in pisati, se je začel učiti gramatiko latinskega jezika. Standardni učbenik latinske gramatike, po katerem so se vzgajale številne generacije, je bil Elije Donata »Ars minor« za nižjo stopnjo in »Ars gramatica« za višjo stopnjo. »Ars minor« je obsegal današnjih 12 tiskanih strani in to v obliki vprašanj in odgovorov. Obdeluje pa samostalniki, zaimki, glagoli, prislovi, deležniki, vezniki, predlogi in medmeti (»Nomen, quid est? Partes orationis quot sunt?«). Večja »Ars gramatica« obdeluje iste osnove, toda nekoliko obširneje, razen tega vsebuje še osnovne pojme metrike in poetike. Ta večja »Ars gramatica« je obsegala današnjih 35 tiskanih strani. Donatov učbenik je bil tako splošno razširjen, da se je enostavno reklo: »učiti se do Donata,« to je učiti se pisati in čitati; »učiti se Donata in od Donata na višje,« to je pomenilo učiti se gramatiko in literaturo.²² Dubrovniška vlada je določala šolnino z ozirom na Donata: učenci do Donata so plačali 1 dinar mesečno, učenci za Donata in od Donata navzgor po 2 dinarja mesečno. Leta 1400 je izdal nek Dubrovčan, dominikanec Angelo Martinić »Metodius grammaticae«, toda ne vemo, ali so to knjigo kot učbenik uporabljali v dubrovniških šolah.

Kasneje, s šolskim zakonom iz leta 1435, je bil predpisan pouk trgovskih predmetov, toda ne vemo, kateri učbeniki so bili v uporabi. Verjetno so se učili po kakšnem italijanskem učbeniku za te predmete. Leta 1463 je napisal Dubrovčan Bene Kotruljević (Benedetto Cotrugli Raueo) knjigo »Della mercatura et del mercante perfetto. Libri quattro«, tiskano šele leta 1573.²³

²⁰Jireček, AfsPh XIX, str. 35.

²¹Statuta et leges civitatis Buduae..., Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, vol. III, Zagreb 1882, str. 63, cap. CCLXXXVI, Circa la scola del corpo di Cristo, »... acció si possa comprar cere e doppiieri [diptihon, op. Črem.] et altre cose a tal culto necessarie.«

²²Hani Keila, Gramatici Latini Val IV/2 Probi, Donati, Servii qui feruntur de arte grammaticae libri, Leipzig, B.G. Taubner, 1864, str. 355 sl.

²³Benedetto Cotrugli Raueo, Della mercatura et del mercante perfetto. Libri quattro, Venecia 1573; O trgovini i o savršenom trgovcu, četiri knjige (prevod Žarko Muljačić), Dubrovnik 1989.

Tudi za višješolsko stopnjo ne vemo, katere učbenike in knjige so uporabljali pri pouku. Vemo le to, da se je poleg gramatike poučevala tudi retorika, logika in filozofija. Od srede 15. stoletja pa se je začel pouk grškega jezika. Za učitelja Danila Clarimunda iz Parme se izrecno omenja, da je v Dubrovniku poučeval »et graece et latine, ut praecepit Quintilianus,«²⁴ a leta 1490 se dubrovniška vlada trudi, da bi pridobila za učitelja grščine znanega grškega zgodovinarja Dimitrija Halkokondila, ki je tedaj živel v Italiji, »ad docendum litteras graecas et latinās,« toda žal ta poskus ni bil uspešen.²⁵

Kljub temu, da ne vemo kaj dosti o učbenikih, ki so jih uporabljali v dubrovniških šolah, smo dokaj dobro obveščeni o načinu poučevanja. Filip de Diversis pripoveduje v svojem delu, kako so se učenci učili. V veliki dvorani s tremi okni je bil postavljen visok kateder za učitelja, ki je bil okrašen z lesorezom. Okrog katedra so bile postavljene 4 skrinje s ključavnicami, v katerih so bile shranjene knjige. Učenci so sedeli na stolah in imeli pred seboj mize za pisanje in branje itd. Iz tega torej vidimo, da učenja doma ni bilo. Dijaki so puščali knjige v šoli in se učili samo v šoli. Osnova učenja je bilo memoriranje, neznanje se je kaznovalo z udarcem s palico, v težjem primeru pa je učenec dobil »osla« na hrbet itd.

O dubrovniških učiteljih smo precej dobro obveščeni iz sklepov dubrovniških svetov. Dokler je bilo šolstvo v Dubrovniku od države subvencionirano, se na učiteljskem položaju menjavajo tako tujci iz Italije, kot tudi domačini duhovniki. Tako je leta 1333 učitelj magister Nikolaj iz Verone, kasneje magister Jovan iz Čedadā²⁶ in za njim magister Jakov iz Parme,²⁷ a med njimi se omenjajo domači duhovniki, kot na primer dum Johannes²⁸ in prezbiter Andrija,²⁹ nečak Petra Jakušića. Med učitelji pa ne naletimo na domačine laike. Ti se ne pojavljajo niti v 15. stoletju, kot bomo kasneje ugotovili. Če se je kdo od Dubrovčanov ukvarjal s šolstvom, je bil to duhovnik. To bi nas seveda lahko zavedlo, da bi mislili, da so bili domači ljudje laiki nesposobni za delovanje na kulturnem ali prosvetnem področju.

Ko je bilo šolstvo leta 1385 poddržavljeno, naletimo na položaju učiteljev na višji stopnji samo na Italijane, najprej na magistra Karla iz Bologne,³⁰ pa na nekega magistra Danila³¹ neznanega porekla,

²⁴Constantin Jireček, Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner, Archiv f. slavische Philologie, Bd. XXVI, str. 199; Jireček, AfsPh XIX, str. 35, 36.

²⁵Jireček, AfsPh XIX, str. 35, 36, 78; Ivan Božić, Pojava humanizma u Dubrovniku, Historijski pregled, god. II, br. 1, Beograd 1955, str. 12.

²⁶Vlada je odobrila Jovanu iz Čedadā letno pomoč v višini 60 perperjev in k temu prispevala še hišo za stanovanje in šolo. Dovolila mu je tudi, da je povišal šolnino in sicer: od osnovnošolcev je dobival po 2 groša, od tistih učencev, ki so se učili gramatiko pa po 3 groše mesečno (MSHSM 27, Mon. Rag. III, str. 222). Takrat, ko so obnavljali letno pogodbo, 12. avgusta 1363, je vlada morala pristati na ponovno povišanje plače. Povišanje je znašalo 20 perperjev (ibid., str. 279). Mag. Jovan je od leta 1363 naprej prejemal 80 perperjev pomoči, poleg tega še šolnino in hišo za stanovanje in pouk. S to gosposko letno plačo v višini 60, oziroma kasneje 80 perperjev s šolskim poslopijem in stanovanjem in povrh tega še s povišano šolnino, ki so jo plačevali dijaki, je mojster Jovan iz Čedadā ostal polnih 5 let v službi v Dubrovniku. To je prvi primer, da je nek učitelj zdržal tako dolgo v naših slovanskih Atenah. Zadnje podaljšanje njegove pogodbe so potrdili v svetu 10. oktobra 1366 (MSHSM 28, Mon.Rag. IV, str. 57). Škoda, da nam Jovan iz Čedadā ni zapustil svojih spominov, sicer bi gotovo pripovedoval, kako hitro se je prilagodil razmeram v mestu, kjer je del prebivalstva govoril v italijanskem jeziku, ki so ga govorili tudi v njegovem rodnem Čedadu, drugi del prebivalstva pa je govoril slovansko, ki je bil blizu slovenskemu jeziku, ki so ga tudi govorili prebivalci v njegovi domovini. Prepričan sem, da je mojster Jovan iz Čedadā znal in razumel slovanski jezik – morda je bil celo slovanskega rodu – saj je bila v njegovem času okolica Čedadā slovenska in ostanki Slovencev so se ohranili do danes. Kakšni so bili vzroki, da je njegova služba prenehala 1367, ni znano. Morda se je odselil v neko drugo mesto, kjer je imel boljše pogoje za učiteljevanje in boljšo plačo, lahko pa je tudi umrl v službi kot dubrovniški učitelj.

²⁷MSHSM 28, Mon.Rag. IV, str. 102. »captum fuit de dando magistro Jacobo de Parma pro regendo scolas perp. C in anno, et quod ipse debeat sibi invenire domum iuxta plateam et quod ipse debeat solvere affictum dicte domus, et quod debeat recipere a quolibet scholaros non discente grammaticam quolibet mense grossos II; et a quolibet scolaro discente grammaticam debeat habere quolibet mense grossos III et nichil aliud possit petere.«

²⁸MSHSM 13, Mon.Rag. II., str. 259; Ibid. 27, III, str. 196.

²⁹Libri Reform., 25 (1382–84), 7. junija je bil imenovan za učitelja »presbiter Andreas nepos Petrus de Jacussa cum salario LX perp. docendo scolares omnium de Ragusio, recipiendo salaria consueta a dictis suis scolaribus, volentibus ire ad scolas suas.«

³⁰Libri Reform. 26, str. 145, 22. avg. 1386 »de firmando magistrum Karlum magistrum gramatice pro uno anno prox. futuro cum salario pactis et modis consuetis.«

nato na magistra Alojzija iz Colle,³² za njim na magistra Jakova iz Ferrare,³³ ki je v starosti zapustil položaj zdravnika in postal učitelj. Njega je nasledil slavni Filip de Diversis.³⁴ Ko je odšel iz Dubrovnika, je njegovo mesto prevzel kancelar Stefan Flisko iz Soncina.³⁵ Ko je Stefan zapustil položaj učitelja, je vlada imenovala Franja de Burgo S. Sepulchri,³⁶ pa nato nekega Marka iz Reggie,³⁷ ki je kmalu prestopil v vrste kancelarjev, medtem ko je položaj učitelja prevzel Tideus Accarius.³⁸ Od leta 1485 pa do konca stoletja je služil kot učitelj Daniel Clarimundus iz Parme.³⁹

Učitelji na višji stopnji, kot smo videli, so bili po vrsti Italijani. Na srednji stopnji trgovske šole pa so bile razmere drugačne. Tudi tu naletimo na dva Italijana, na Georgia Brugnoli iz Mantove⁴⁰ in Urbana iz Lazia,⁴¹ toda učitelji na trgovski srednji šoli so večinoma domači duhovniki, med njimi od leta 1442 do 1452 pop Andruško Drinkas,⁴² vnuk nekega bogatega domačega trgovca, ki je pri špekulacijah propadel. Kasneje se omenja pop Marinko Radonjić (1459–1462),⁴³ ki pa ga je vlada poslala na izpopolnjevanje v Italijo. Njega je nasledil pop Hristofor Radunović,⁴⁴ nato dum Nikola Giunčić,⁴⁵ ki je poleg rednega poučevanja dobil tudi nalogo, da je imel vsako nedeljo in praznik predavanje iz kanonskega prava in iz dubrovniškega statuta z namenom, »da razsvetli pamet onih, ki so na oblasti« (illuminare intellectum eorum qui presunt regimini rei publice). Ta podatek meče slabo luč na dubrovniško plemstvo glede njihove pravne izobrazbe. Pred koncem 15. stoletja je mesto učitelja na trgovski šoli zasedal pop Stefan Cvetković, rojak znanega slovanskega kancelarja Marinka Cvetkovića (de Florio).⁴⁶

Med navedenimi duhovniki-učitelji pa predstavlja izjemo laik Dubrovčan magister Paulus de Gazulis,⁴⁷ »professor gramaticae«, ki je bil leta 1443 zelo kratek čas v občinski službi.

Od vseh omenjenih učiteljev na višji in srednji stopnji sta nam iz arhivskih knjig samo dva tako poznana, da lahko o njunem življenju in delovanju podamo podrobnejšo sliko za čas njenega delovanja v Dubrovniku. To sta **magister Karlo iz Bologne** in Filip de Diversis iz Luke. Karlo je bil prvi pravi državni uradnik, ki je prišel v Dubrovnik leta 1385 po priporočilu svojega rojaka Andrije, sina Dominika iz Bologne, ki je takrat služboval v Dubrovniku kot kancelar.⁴⁸ Karlo je postal v Dubrovniku zelo popularen, vsi so ga poznali samo pod imenom »meštar« Karlo. Leta 1389 je moral nadomeščati svojega rojaka kancelarja Andrijo, ki je bolehal za neko boleznijo v nogah. Vodil je kancelarske posle v svojo posebno knjigo, iz katere je Andrija doma prepisoval v uradno knjigo.⁴⁹

³¹Libri Reform. 33, fol. 212 v.

³²PAD, Acta consilii maioris (Cons. mai.) 1, fol. 29, »magr. Aloisium de Colle rectorum scholarum pro uno anno prox. fut... cum salario yperp. 300 et yperp. 30 pro affectu domus...«

³³Jireček XIX, str. 34.

³⁴Ibid., str. 34, 35; Cons. mai. 6, 1440–42, fol. 46 v (28. avgust 1440).

³⁵Cons. mai., 9, 1449–1453, fol. 105^b (24. marec 1450); Jireček XIX, str. 78.

³⁶Cons. mai., 12, Firmo, fol. 10 v. (24. marec 1463), ko so obnovljali pogodbo, so mu plačo občutno znižali in to od 400+30 perperjev na 340+30 perperjev.

³⁷Cons. mai., 13, Firmo, fol. 17 (2. julij 1468).

³⁸Jireček XIX, str. 78; I. Božić, Pojava humanizma, str. 12; F. Lv. Parco, Tideo Acciarini, Archivio storico per la Dalmazia, VII, Roma 1919/30.

³⁹Jireček XIX, str. 35, 78; Isti XXVI, str. 199.

⁴⁰Jireček XIX, str. 35; Ignacij Voje, Vplivi Italije na šolstvo in s tem povezan kulturni razvoj v Dalmaciji ter v Dubrovniku v srednjem veku, Zgodovinski časopis, 37, 1983, str. 206, 207.

⁴¹Jireček XIX, str. 78.

⁴²Jorjo Tadić, Pisma i uputstva dubrovačke republike, Izvori za istoriju južnih Slavena, ser. II, knj. 2, SANU, Beograd 1935, str. 191, 192, 247; Con. mai., 6, 1440–42, fol. 60 v. (5. nov. 1440); Jireček XIX, str. 78.

⁴³Ibid. str. 78.

⁴⁴Acta consilii minus (Con. min.), 15, 1459–1462, fol. 85 v. (28. febr. 1460).

⁴⁵Cons. mai., 12, fol. 12 v. (12. maj 1462), Jireček XIX, str. 78.

⁴⁶Cons. min., 21, 1478–1481, 14. okt. 1480.

⁴⁷Jireček XIX, str. 35, 78.

⁴⁸Jireček XXVI, str. 190.

⁴⁹Libri Reform. 28, fol. 115, »P.p.e.d. accipiendo magr. Charolum in nostram cancellariam, donec ego Andreas potero ire ad cancellariam ad serviendum, qui in lecto stabam pedum gravitate. Et quod dictus Carolus debeat scribere

Pri nadomeščanju je Karlo kmalu spoznal, da bi kot kancelar lahko bolje zaslužil kot učitelj v šoli, zato je leta 1390 prosil, da ga vlada namesti na mesto kancelarja. Toda vlada mu je prošnjo zavrnila in ostal je na položaju učitelja.⁵⁰ Kugo leta 1391 je preživel v službi, toda dobil je dovoljenje, da lahko stanuje v okolici mesta.⁵¹ V jeseni istega leta je moral Karlo drugič nadomeščati drugega kancelarja Alberta, ki ga je vlada poslala kot poslanika v Apulijo.⁵²

Ko je Karlo ugotovil, da je vlada nepopustljiva in da ga noče sprejeti med kancelarje, si je poskušal olajšati vsaj položaj v šoli. Zato je prosil, da mu vlada nameni za pouk večje prostore in odobri enega korepetitorja kot pomočnika. Toda vlada mu je tudi to prošnjo odklonila.⁵³ Ponovno se obrača na vlado leta 1396 s prošnjo, da bi mu povišali plačo za 15 dukatov, t.j. za okrog 10 %. Vendar tudi ta tretji poskus propade.⁵⁴ To ga je tako razjezilo, da je v začetku leta 1397 odšel na dopust v rodno mesto v Bologno. Z dopusta se ni vrnil takoj, temveč je skušal iz Italije prisiliti dubrovniško vlado, da pristane na zvišanje plače.⁵⁵ Vse to je bilo zaman in končno se je moral Karlo ves skrušen vrniti v dubrovniško službo, pod izrecnim pogojem, da bo upošteval vsak vladin ukaz in opravljal poleg učiteljskih dolžnosti vsako službo, katero mu bo vlada dodelila.⁵⁶ Kmalu po vrnitvi v Dubrovnik je okrog leta 1400 umrl. »Meštar« Karlo je primer učitelja, ki je imel v času službovanja v Dubrovniku veliko skrbi. Zaman si je prizadeval izboljšati položaj. Njegov namen je bil tudi, da dvigne šolstvo v Dubrovniku na višji položaj s tem, da izboljša prostorske pogoje in da okrepi kadrovsko strukturo s korepetitorjem.

Drugi učitelj, o čigar delovanju nam je nekaj več znanega, je **Filip de Diversis**. Jireček pravi zanj, da predstavlja pomembno obdobje v kulturni zgodovini srednjeveškega Dubrovnika. Tudi jaz menim, da je Filip predstavljal za Dubrovnik veliko pridobitev. Njemu se imajo Dubrovčani zahvaliti, da so dobili prvi zakon o šolah in da je šola dobila nove, prostorne učilnice. Končno je zapustil spis o Dubrovniku, ki predstavlja najpomembnejši vir za poznavanje življenja v Dubrovniku v 15. stoletju.⁵⁷ To so zares velike zasluge! Škoda, da te zasluge zasenči dejstvo, da je bil Filip po značaju velik prevzetnež, kar je razvidno iz vsakega njegovega dela, celo iz tistega, ki v resnici predstavlja velik kulturni napredek za mesto. Zakon o šolstvu iz leta 1435 je bil izdelan izrecno zanj (pro Filippo de Diversis). V zakonu je tudi poudarjeno, da bi bilo magistru Filipu izpod časti, če bi se ukvarjal z otroki, ki se učijo lahke stvari, kot so trgovska pisma in knjigovodstvo. Neprimerni so bili tudi šolski prostori, toda on je vedel, kako je treba pristopiti k malomeščanom, da doseže uspeh. Poroča tudi, kako je uspel dobiti nove šolske prostore. Šele po njegovem predlogu vladi, v katerem je izrazil začudenje, da Dubrovnik, mesto, čigar slava je razširjena po vsem svetu (»fama urbis istius, quae per orbem amplissima est«), nima primernih prostorov za šolo, mu je uspelo vlado omehčati.

Filip je bil bolj spreten od »meštra« Karla, ki se je 40 let pred njim prizadeval od Dubrovčanov dobiti primerne šolske prostore in je dojel, kako je treba k Dubrovčanom pristopiti. Razumljivo je, da se je veliko spremenilo, ko je prišel Filip v Dubrovnik. Ta učena glava je prišla v vzvišenem kulturnem poslanstvu. Bil je mnenja, da vse pred njim, ni imelo v Dubrovniku nikakršne veljave. Takole pripoveduje v svoji knjigi: »Prišel sem v Dubrovnik leta 1434 meseca junija z namenom, da

illud quod occuret sivi ad scribendum in libro per se, et ego Andreas teneat rescribere in libris cancellarie propriis secundum qualitatem negotiorum. Et consilium minus possit et habeat libertatem providendi dicto magistro Karulo de suo labore secundum quod dicto consilio videbitur.«

⁵⁰Ibid., str. 131.

⁵¹Ibid., 29, fol. 112, a da kljub temu dobi svoje prejemke, razen če bi šel izven dubrovniškega distrikta »versus Antibarum«, bi izgubil svojo plačo.

⁵²Ibid., fol. 115 v.

⁵³Ibid., fol. 136 (28. sept. 1392).

⁵⁴Ibid., 30, fol. 127 v. (28. marec 1396); mesec dni kasneje mu vlada potrjuje staro plačo, fol. 129 v. (29. april 1396).

⁵⁵Ibid., 30, fol. 141 v. (3. maj 1397).

⁵⁶Ibid., 31, fol. 163 (7. marec 1398).

⁵⁷»Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum in clytae civitatis Ragusii ad ipsius Senatam descriptio«. Prvi je objavil Diversisov tekst V. Bunelli z uvodom in komentarji v treh nadaljevanjih v šolskih izvedstjih Zadarske gimnazije (Programma dell' I.R. Ginnasio Superiore in Zara XXIII, 1880, str. 3–54; XXIV, 1881, str. 3–48; XXV, 1882, str. 3–36). Opis Dubrovnika (iz latinščine prevedel Ivan Božić; uvodna študija »Filip de Diversis i njegovo delo«, str. I–VI), Dubrovnik 1973.

poučujem dečke in mladeniče o znanostih in olikih (»et erudirem invenes et adulescentulos in sciencia et urbanis moribus«), ker so bili v tem pogledu mnogo, celo premnogo prikrajšani (»quibus satis atque etiam satis indigebant«). Njegov način izražanja glede dubrovniškega šolstva pred njim je bil zelo neprimeren in žaljiv, ko pa vemo, da so se pred njim glede izobraževanja dubrovniške mladine trudili mnogi omenjeni učitelji. Le nadutež skuša sebi dvigniti ugled na ta način, da omalovažuje vse, kar je bilo storjeno pred njim.

Da bi vsaj bilo njegovo znanje nad znanjem drugih kolegov in predhodnikov! Toda daleč od tega. Njegov latinski jezik – ta naj bi bil glavni predmet njegovega poučevanja – je bil prav beden. Mnogo bolj eleganten je bil latinski jezik njegovega sodobnika kancelarja Stefana Fliska.⁵⁸ Žal, ta ni znal svojega kapitala v znanju na tako drastičen način kot Filip prodati lahkovernim Dubrovčanom. Filipovo strokovno znanje je bilo v obratnem sorazmerju z njegovimi nenasitnimi zahtevami. V Dubrovnik je prišel s kneževsko plačo v višini 480 perperjev,⁵⁹ kakršne ni imel pred njim niti za njim noben učitelj, toda tudi to mu ni bilo dovolj. Dve leti kasneje, leta 1436, je že zahteval 580 perperjev. Vlada mu sicer te zahteve ni izpolnila, kljub temu mu je odobrila plačo v višini 540 perperjev. S to plačo je bil po rangu višji od ostalih državnih uradnikov, razen od zdravnikov. Zdravniki pa so bili tedaj gospoda! A tudi Filip je bil gospod, vsaj po sedanjem pojmovanju, kajti njegova letna plača bi znašala okrog 80.000 dinarjev letno. Pomeni, da bi prejemal več kot danes (leta 1938) znaša plača rednega univerzitetnega profesorja.⁶⁰

Filipova slava je trajala samo šest let. Leta 1439 so Turki zasedli Srbijo. Despot Đurađ Branković se je zatekel v Dubrovnik, zato so Turki zajeli vse dubrovniške trgovce, ki so se takrat znašli v Srbiji. Posledice so bile za Dubrovnik zelo hude. Zaradi oslabitve trgovskega prometa se je izpraznila državna blagajna. Edini izhod je bil, da se znižajo plače državnim uradnikom. Vlada je dne 16. avgusta znižala plačo tudi Filipu in to od 540 na 480 perperjev. Čez dva dni, 18. avgusta, je Filip prosil za dopust. *Leta 1440 je vzel trimesečni dopust za potovanje v Italijo, ki so mu ga 29. novembra podaljšali do konca decembra.*⁶¹ *Toda z dopusta se ni vrnil. V času njegove odsotnosti sta poučevala na višji stopnji po sklepu malega sveta, kot smo že omenili, dva duhovnika, pop Marinko Brajković in pop Nikola Giuncich. Slednji je 20 let kasneje postal učitelj na osnovni šoli.*

Tako nekako naj bi bila videti življenjska pot dveh dubrovniških učiteljev. Sprašujemo se tudi, kakšen je bil njihov videz. O tem ne vemo dosti. V komedijah 16. stoletja, tudi v dubrovniških, je učitelj takole predstavljen: visok, koščen kot strašilo, umazan, krmežljivih oči, nepočesan, razmršene brade, v raztrgani in zamazani obleki, namesto dežnika ima pod pazduho velik pergamenten kodeks, opoteka se zaradi pijače. Za 14. stoletje je to brez dvoma popačena slika. Da ni ta slika učitelja povsem realna, dokazuje navodilo dubrovniške vlade svojemu poslancu, da poišče leta 1487 za učitelja človeka, ki bi bil moralno neoporečen. Čeprav bi bila njegova učenost izredna, če ne bo imel moralnih kvalitiet, ne pride v poštev za učitelja v Dubrovniku. Sprašujemo se, ali je bližje resnici slika, kakršno si o učitelju zamišlja dubrovniška vlada, ali je bolj verna slika, ki jo predstavljajo dubrovniški komediografi. Morda je v tej predstavitvi skrita mržnja proti učiteljem zaradi prejetih klofut in kazni; Bog bi vedel.

Plače učiteljev so bile v Dubrovniku, kot smo videli, različne. V začetku je bila državna pomoč majhna in se je gibala od 10 do 40 perperjev. Ta vsota ni dosegla niti nadomestila za stanarino, a šolnina, ki je znašala od osnovnošolcev 1 groš, od višješolcev pa 2 groša, tudi ni bila velika. Zato učitelji stalno prihajajo in odhajajo. S prihodom Jovana iz Čedada se razmere izboljšajo. Državna

⁵⁸Jireček, Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner, Archiv f. slav. Phil. XXV, Berlin 1903, str. 517.

⁵⁹Cons. mai., 6, 1440–1442, fol. 46 v. (18. avg. 1440). S takšno plačo je Filip de Diversis daleč presegel ostale uradnike, razen zdravnike, katerih plača je tedaj znašala 700 do 1200 perperjev letno. Medtem ko so pred Diversisom učitelji precej zaostajali za kancelarji, jih je sedaj Filip prehitel za 100 perperjev. Kancelarske plače so se povprečno gibale na višini od 350 do 400 perperjev (npr. kancelar Egidij de Jugo je 27. junija 1440 imel plačo v višini 350+30 perperjev. Cons. mai., 6, fol. 39 v). Filip je prišel v Dubrovnik z namenom, da organizira šolstvo. Brez dvoma je na njegovo iniciativo in z njegovim sodelovanjem dubrovniška vlada v letu dni po njegovem prihodu, dne 29. januarja 1435, sprejela prvi zakon o šolah – »Ordo de scolis«.

⁶⁰Na osnovi podatka o letni plači univerzitetnega profesorja v znesku 80.000 dinarjev lahko sklepamo, da je G. Čremošnik napisal predavanje v času, ko je bil univerzitetni profesor na Filozofski fakulteti v Skopju (med leti 1935 in 1941); op. I. Voje.

⁶¹Cons. mai., 6, fol. 47 v. 67.

pomoč je znašala 80 perperjev, za stanarino je dobil 30 perperjev, poleg tega je pobiral šolnino od učencev, na nižji stopnji 2, na višji pa 3 perperje. S temi dohodki so bili učitelji kar dobro situirani. Od leta 1385 pa so prejeli učitelji dohodke v višini 280 perperjev, kar jim je omogočilo dostojno življenje. Po sedanji (leta 1938) vrednosti bi to pomenilo okrog 35.000 dinarjev. Proforsorske plače so se v 15. stoletju dvignile (v primerjavi na sedanje – leto 1938) na 70.000 do 80.000 dinarjev, z izjemo med leti 1463 do 1481, ko je vlada zaradi političnih razmer varčevala. Plače učiteljev trgovske šole so ostale enake osnovnošolskim učiteljem in so se gibale med 25.000 in 30.000 dinarjev letno. Iz vsega tega je razvidno, da je bil učiteljski stan od leta 1385 dalje zelo spodobno honoriran in da se z ozirom na dohodke ne bi smeli obnašati kot reveži oziroma takšni, kot jih prikazujejo v komedijah.

O šolskih prostorih v arhivskem gradivu zelo dolgo ne najdemo konkretnih podatkov. Šele leta 1363, ko pride za učitelja Jovan iz Čedada, zvedemo, da mu vlada da na razpolago občinsko hišo, v kateri je prej deloval krojač Nikola.⁶² V delavnici tega krojača so se otroci učili visoko umetnost pisanja in čitanja in še več, odgovarjati so morali na natančna Donatova vprašanja: »verbum quid est, partes orationis quod sunt etc.« Da hiša ni bila gosposka, je razumljivo samo po sebi, čeprav o njenem položaju in velikosti ne vemo nič konkretnega. Omenili smo, da se je magister Karlo iz Bologne zamaral, da bi dobil za šolo boljše prostore in da je šele Filipu de Diversisu uspelo, da dobi hišo, v kateri je bila prej orožarna (domus armamenti). V njej sta bili dve veliki dvorani, ena v pritličju, druga v prvem nadstropju. Prva je bila namenjena za trgovsko, zgornja pa za višjo šolo. Jireček meni, da je bila ta hiša na prostoru današnje Sponze (Dogane). Mislim pa, da to ni točno. Filip namreč pripoveduje, da je hiša stala na mirnem prostoru, le hrup, ki so ga povzročali Vlahi, ko so kupovali sol, je prodril v dvorane. Sol pa se ni prodajala v carinarnici, temveč za carinarnico, na ulici, ki je vodila na Ploče. Omenjena šolska zgradba naj bi bila ena od onih palač, ki so stale za carinarnico.

S to zgradbo so bili zagotovljeni solidni in prostorni šolski prostori za srednje in višje šolstvo v Dubrovniku, toda osnovno šolstvo je še naprej životalo po mračnih privatnih zgradbah. Drastično ilustrira nenormalne razmere tega šolanja vladina prepoved iz leta 1460. Takrat je vlada nastavila za učitelja nekega diakona Hristoforja Radunovića. Da bi imel čim manj stroškov, je začel poučevati svoje učence kar v cerkvi sv. Blaža (»regit scholas in ecclesia Sci. Blasii«).⁶³ V Italiji to ne bi bilo nič neobičajno. Za šolske namene so uporabljali napol zapuščene cerkve ali prostrane pokrite vhode-atrije pred katedralami. Toda Dubrovčani so se zgražali, da se cerkev njihovega glavnega mestnega patrona, cerkev, ki stoji na glavnem trgu, uporablja v posvetne namene. Zato je vlada odločno ukazala diakonu Hristoforju, da v roku 12 dni najde primerno privatno hišo za pouk, sicer bo izgubil plačo za vse dni, ko bo imel pouk v cerkvi. Iz tega je razvidno, da vprašanje šolskih prostorov ne predstavlja svetle strani v dubrovniškem šolstvu.

Končno naj spregovorimo še o pouku srbskega jezika in cirilske pisave ter o šolah v okolici mesta Dubrovnik. V Dubrovniku je bilo veliko domačinov, med njimi tudi mnogo plemičev, ki so popolnoma obvladali srbski jezik in cirilico (latinica se v 13. in 14. stoletju za srbščino ni uporabljala!). Med drugim naj omenimo samo Stojana Zepre 1320, Stefana Binčulića do 1332, Jakova Krušića do 1347 ali brezposelne carinike plemiče, ki so v 15. stoletju iz dolgočasja v cirilici čečkali na robu prekrasnega rokopisa »Liber statutorum doane« iz 13. stoletja. Med temi čačkami se je ohranila prva pesem v srbskem jeziku (1422).⁶⁴

Iz vsega tega lahko sklepamo, da so bili v Dubrovniku posamezniki, ki so poučevali srbščino. Na žalost imamo o tem samo dva podatka. Od leta 1278 do 1313 se omenja v Dubrovniku »gramatik« Ozren. Iz naziva lahko sklepamo, da je bil pisar in učitelj pisanja. Odkril sem, da je bil sin prezbitera Dragobrata, ki je bil eden od »clerici sclauici« iz Šumeta ali Župe. *Kot smo videli, je bilo v 14.*

⁶²Šele 3. septembra 1363 je sklenil mali svet, da je magistru Jovanu dodelil za šolske potrebe občinska hiša, v kateri je prej stanoval krojač Nikola (MSHSM 27, Mon.Rag. III, str. 281, »In minori consilio captum fuit de dando donum communis in que habitat magister Nicola sartor, magistri gramatice ad tenendum scholas«).

⁶³Cons. min., 15, fol. 100.

⁶⁴Liber statutorum doane (edit. Mihajlo Peterković), SANU, Istorijsko-pravni spomenici, knj. I, Beograd 1936; Knjiga odredaba dubovačke carinarnice 1277 (edit. Josip Lučić), Dubrovnik 1989. *Na fol. 34 so na margini vpisani prvi stih pisani v cirilici na narodnem jeziku v Dubrovniku. Zabeleženi so bili med leti 1421 in 1430. (Jireček XIX, str. 57–62).*

stoletju zelo slabo stanje glede pouka latinskega jezika in pisave, ki je bil uradni jezik dubrovniške komune, še huje pa je moralo biti glede učenja srbskega jezika in pisave cirilice. Zaradi neposredne bližine srbskega zaledja: Travunije in Zahumlja ter dejstva, da je Dubrovnik živel od trgovine s Srbijo, so morali Dubrovčani obvladati cirilico in srbski jezik. Dejansko je prišel Dubrovnik že v 13. stoletju v situacijo, da je moral pošiljati pisma in listine v srbsčini. Pisarji teh dokumentov niso znani, niti ni znano, od kod so dobili to znanje. Jireček je pravilno ugotavljal, da so bili to lahko samo Dubrovčani, kajti iz mnogih slovničnih napak v dokumentih se vidi, da so bolje obvladali latinščino kot srbsčino.

Šele pred koncem 13. stoletja naletimo v Dubrovniku na nekega Srba, ki se je verjetno ukvarjal tudi s poučevanjem srbskega jezika in cirilice. To je bil »gramatik« Ozren, ki se v Dubrovniku omenja od 1278 do 1313.⁶⁵ Jireček je zbral iz dubrovniških arhivskih knjig vse podatke o njem, toda ni se mogel odločiti, kdo naj bi bil ta Ozren. On ga označuje kot »misteriozno osebnost« in misli, da bi bil lahko privatni pisar in učitelj in da mu je oznaka »gramatik« bila dodana samo kot vzdevek (Spitzname). Če bi bil Jireček pozoren na (na prvi pogled) nepomemben akt v notarski knjigi *Debita notariae* knj. I,⁶⁶ gotovo ne bi omahoval glede Ozrenovega stanu. V nekem aktu v knjigi *Debita notariae* se namreč »gramatik« Ozren omenja v sicer nepomembni zadolžnici, toda v zvezi z njim je omenjeno, da je »filius presbiteri Dragobrato«. Čeprav se je v Dubrovniku pogosto dogajalo, da so tudi katoliški duhovniki imeli nezakonske otroke (v Dubrovniku v arhivskih knjigah pogosto naletimo na takšne primere), lahko sklepamo že iz slovanskega očetovega imena (katoliški duhovniki so imeli redno koledarska imena), da je bil Ozrenov oče pravoslavni pop. Kot pravoslavni pop ni deloval v Dubrovniku, kjer so zelo strogo pazili na katoliški značaj mesta, temveč je lahko deloval v Konavljih, v Trebinju ali Stonu. Vsi ti sosednji predeli Dubrovnika so bili takrat še v okviru srbske države.

Ko smo ugotovili, kaj pomeni Ozrenov vzdevek »gramatik«, in vemo, da je popov sin, potem je upravičen sklep, da se je takšen človek v Dubrovniku lahko ukvarjal samo s pisanjem privatnih, prav gotovo pa tudi državnih aktov v cirilici. Verjetno je privatno poučeval tudi srbski jezik in cirilico. Iz tega primera vidimo, da je pravoslavna cerkev sosednje Srbije na nek način posredovala pri uvajanju izobraževanja srbskega jezika in cirilice. Po Srbu Ozrenu pišejo v Dubrovniku srbske listine spet dubrovniški plemiči in meščani, toda od leta 1370 do 1372 se kot srbski kancelar pojavi Utišen Tihoslavić, brat popa Radovina, torej spet človek, ki je izšel iz srbske cerkvene sredine.⁶⁷ Vsi ti omenjeni fragmentarni podatki, zbrani košček za koščkom iz drobnih zapisov in beležk, podatki, ki ne dovoljujejo oblikovanja zanesljive in jasne slike o načinu poučevanja v Dubrovniku v začetku 14. stoletja, dokazujejo, kako malo smisla je imela dubrovniška državna uprava za šolstvo in izobraževanje. To je bila več ali manj privatna stvar vsakega posameznika. Kdor je imel željo in voljo, da bi se naučil čitati in pisati, se je moral sam pobrigati, da je našel pot do izobrazbe.

Drugi podatek o učitelju srbskega jezika imamo šele iz leta 1390. Takrat je dubrovniška vlada namestila nekega Nikolo Bolgara »pro docendo litteras sclauicas in Ragusio,« toda odobrila mu je samo 50 perperjev pomoči in tudi od učencev ni smel pobirati šolnine.⁶⁸ Ta plača je bila premajhna za dostojno življenje (nek muzikant je isto leto prejemal 100 perperjev plače), zato mu je vlada že leta 1396 dovolila, da uravnava zlomljene kosti in operira kamen v mehurju. Kot dopolnilno dejavnost je opravljal posel ljudskega zdravnika.⁶⁹

Čeprav o pouku srbsčine razen omenjenih dveh nimamo nobenih drugih podatkov, lahko vseeno sklepamo, da so v Dubrovniku stalno poučevali ta jezik. S poučevanjem srbsčine so se, kot z dopolnilno dejavnostjo, ukvarjali razni ljudje, prav gotovo pa slovanski kancelarji (Rusko Hristoforović, Nikola Zvezdić, Marinko Cvetković itd.).

⁶⁵Gregor Čremošnik, *Dubrovački gramatik Ozren*, Narodna starina, IV, 1925, str. 329; Jireček XXVI, str. 173.

⁶⁶PAD, *Debita notariae*, knj. I, fol. 14. G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. I, *Zapisi notara Tomasina de Savere 1278–1282*, Zagreb 1951, št. 947, str. 285. Die X madii (1282) Rag. etc. Nos quidem Sauinus et Lucas, filii Domincii Balbi calegarii etc. usque ad primum festum sancti Michaelis de septembri venturi debemus dare presbitero Dragobrato patri Osereni grammatici, s.d.gr. septem. Si vero etc. Hec autem etc. T. Paqua Sabini iudex. Na robu: facta.

⁶⁷Jireček XXVI, str. 174.

⁶⁸Libri Reform. 28, 1388–1390. fol. 36.

⁶⁹Jireček XXVI, str. 180.

Dubrovniška vlada se je brigala tudi za izobraževanje prebivalstva v okolici mesta. Leta 1391 je ustanovila šolo v Stonu. To malo mestece je imelo svojo šolo 120 let prej kot mesto Budva. Za učitelja je vlada postavila nekega magistra Todora in mu namenila 40 perperjev letne plače in to brez pravice do pobiranja šolnine.⁷⁰ Očitno je, da ta plača ni zadoščala za življenje, zato je Todor moral najti glavni zaslužek drugje. Verjetno je finančno stisko reševal s poljedelstvom in vinogradništvom. Magister Todor je ostal v službi do leta 1421, ko je verjetno umrl. Na njegovo mesto je vlada imenovala njegovega sina Nikšo za učitelja pod istimi pogoji. Dodatno pa ga je nastavila za pisarja na sodišču za kazenske zadeve.⁷¹

(prevedel in uredil Ignacij Voje)

* * *

Pripombe k objavi. V zapuščini pokojnega prof.dr. Gregorja Čremošnika, ki je sedaj deponirana v Arhivu Republike Slovenije, sem odkril rokopis neobjavljene razprave »Školstvo i nastavnici u srednjevekovnom Dubrovniku,« opremljene z opombami. Poleg tega teksta je Čremošnik napisal še obsežnejši povzetek te razprave (naslov: »Dubrovačke škole u srednjem veku«), ki mu je verjetno služil kot predavanje. Iz nekaterih podatkov v tekstu sem dognal, da je to predavanje verjetno nastalo v Skopju, kjer je Čremošnik leta 1935 začel akademsko kariero na tamkajšnji Filozofski fakulteti. Predaval je občo zgodovino srednjega veka in pomožne zgodovinske vede.

Ker predavanje povzema bistvene rezultate razprave, sem se odločil, da v njegov spomin ob 40-letnici smrti (umrl je 12. novembra 1958 – nekrolog z bibliografijo: Bogo Grafenauer, Gregor Čremošnik, Zgodovinski časopis, XII–XIII, Ljubljana 1958–59, str. 313–32), objavim to predavanje z nekaterimi dopolnitvami iz razprave (tiskano v kurzivi) ter z opombami iz razprave. Rezultati Čremošnikovih raziskav dubrovniškega šolstva in šolnikov, ki temeljijo na arhivskih podatkih iz Dubrovniškega arhiva, so pomemben prispevek k proučevanju dubrovniške šolske problematike, predvsem pa razkrivajo ekonomski položaj dubrovniških učiteljev. Razpravo in predavanje je G. Čremošnik napisal v srbohrvaščini, vendar v dokaj arhaičnem jezikovnem stilu. Predavanje, dopolnjeno z odlomki iz razprave in prevedeno v slovenščino bo njegove izsledke o dubrovniškem šolstvu bolj približalo slovenskemu bralcu.

O posameznih vprašanih dubrovniškega šolstva je G. Čremošnik pisal v razpravah:

Dubrovački gramatik Ozren, Narodna starina IV, 1925, str. 329, in *Miha Školar, prvi dubrovački nastavnik-svetovnjak*, Glasnik Jugosl. profesorskega društva, XVIII, 1938, str. 677–686. Opomba 9 – str. 679 – nam lahko služi tudi za ugotavljanje časa nastanka rokopisa razprave in povzetka v obliki predavanja. V njej je zapisal: »Opširneje ćemo o raznim fazama kroz koje je prolazilo dubrovačko školstvo raspravljati u posebnoj studiji posvećenoj celokupnom školstvu Dubrovnik u srednjem veku.« Razprava naj bi bila takrat šele v fazi nastajanja. Predavanje pa je moral Čremošnik napisati pred letom 1938, ker v njem Mihe Školarja kot dubrovniškega učitelja ne omenja. Ta se namreč v dubrovniških virih prvič omenja leta 1324.

Predavanje prof. Čremošnika ustreza stanju raziskav dubrovniškega šolstva pred prvo svetovno vojno. Zato v opombah med strokovno literaturo omenja v glavnem študije Konstantina Jirečka. Po prvi svetovni vojni, še v večji meri pa po drugi svetovni vojni, so mnogi raziskovalci Dubrovniškega arhiva obravnavali splošna ali specialna vprašanja dubrovniškega šolstva. Naj opozorim le na nekatera najtehtnejša dela:

Jorjo Tadić, *Reforma vaspitanja dubrovačke mladeži god. 1557*, Novo doba, br. 79, Split 1926, str. 19.

⁷⁰Libri Reform. 31, 1397–1399, fol. 191 v. (28. junij 1399).

⁷¹Cons. min., 2, 1418–1422, fol. 110 (11. febr. 1420).

Ivan Božić, Pojava humanizma u Dubrovniku, Istorijski pregled, g. II., br. 1, Beograd 1955, str. 7.

Vladimir Čaldarović, Kulturni lik Dubrovnik u XV stoljeću, Dubrovnik, g. III., br. 1–2, Dubrovnik 1957, str. 14.

Ivo Perić, Dva reformna zahvata u školovanju dubrovačke omladine iz 15 i 16 stoljeća, Pedagoški rad, br. 5–6, Zagreb 1967, str. 218–226.

Isti, Školstvo u starom Dubrovniku, Školski vjesnik, br. 2, Split 1976, str. 138–144.

Duškanka Dinić-Knežević, Biblioteka Petra, dubrovačkog ljekara s početka XV veka, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XVIII/1, 1974, str. 37–47.

Ignacij Voje, O trgovačkoj djelatnosti dubrovačkih nastavnika u srednjem vijeku, Dubrovnik, god. XXIII, br. 6, 1980, str. 59–69.

Isti, Vpliv Italije na školstvo in s tem povezan kulturni razvoj v Dalmaciji in Dubrovniku v srednjem veku, Zgodovinski časopis, 37, 1983, str. 203–212.

Bariša Krekić, The Attitude of Fifteenth Century Ragusans Towards Literacy, Byzantine Studies in Honor of Milton v. Anatos, Malibu 1985, str. 225–232.

Ignacij Voje

Zusammenfassung

Das mittelalterliche Schulwesen in Dubrovnik (Ragusa)

† Gregor Čremošnik

Anläßlich des 40. Todestags von Prof. Dr. Gregor Čremošnik (12. November 1958) wird ihm zur Erinnerung in diesem Heft seine Studie über das mittelalterliche Schulwesen in Dubrovnik und dessen Lehrerschaft veröffentlicht, die in seiner Hinterlassenschaft entdeckt und bisher noch nicht publiziert wurde. Die gesamten Forschungsergebnisse Čremošniks beruhen auf umfangreichen Beständen des Archivs von Dubrovnik. Obwohl bis zu den dreißiger Jahren des 14. Jahrhunderts nichts Näheres über Schulen und Lehrer von Dubrovnik bekannt ist, versuchte Čremošnik mit Hilfe von Schriften und paläographischen Besonderheiten festzustellen, aus welchen Kulturzentren kulturelle Einflüsse nach Dubrovnik gelangten und wo seinen Bürgern Bildung und Schreibkunst zuteil wurden (Nord- und Süditalien). In der Entwicklung des Schulwesens von Dubrovnik stellt er mehrere Phasen bzw. Zeitabschnitte fest.

Von entscheidender Bedeutung ist das Jahr 1333, in welchem die Regierung von Dubrovnik den ersten Lehrer, Magister Niccola aus Verona anstellt und ihm eine Jahressubvention von 10 Perper gewährt. Trotz dieses Umstandes bleibt das Schulwesen auch weiterhin eine private Angelegenheit. Im Jahre 1385 tut die Regierung von Dubrovnik einen entscheidenden Schritt mit der Verstaatlichung des Schulwesens, Abschaffung des Schulgeldes und Einführung eines angemessenen Gehalts für den Lehrer. Einen weiteren Meilenstein in der Entwicklung des Schulwesens von Dubrovnik stellt das Jahr 1412 dar. Seitdem wird der Unterricht aufgliedert in eine Unterstufe, wo die Schreib- und Lesefertigkeit und eine Oberstufe, wo Grammatik, Rhetorik und Philosophie vermittelt werden. Dabei kommt es zu einer interessanten Erscheinung: der Lehrer der oberen Stufe erhält vom Staat ein Gehalt und darf daher kein Schulgeld einfordern, d.h. die höhere Stufe ist kostenfrei. Der Lehrer der niederen Stufe erhält vom Staat lediglich eine Unterstützung und erhebt Schulgeld von seinen Schülern.

Das wichtigste Ereignis im Schulwesen von Dubrovnik tritt im Jahre 1435 mit dem Erlaß des Schulgesetzes (*ordo de scolis*) ein. Infolge dieses Gesetzes bleibt der Grundunterricht unverändert, die Mittelschule dagegen wird in eine kaufmännische und eine humanistische Richtung geteilt. Diese Aufteilung des Schulwesens bleibt das Mittelalter hindurch unverändert. Zur Zeit der Ausgabe des Gesetzes wird als Schulrektor der humanistisch ausgebildete Magister Filippe de Diversis aus Lucca in Italien angestellt. Hinsichtlich der Lehrer stellt der Autor fest, daß der Unterricht vor allem von Fremden aus Italien versehen wurde sowie von einigen Einheimischen, vor allem Geistlichen.

In der Folge werden zwei Lehrer näher vorgestellt: Magister Carlo aus Bologna (zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts) und Magister Filippe de Diversis aus Lucca (zweite Hälfte des 15. Jahrhunderts). Čremošnik setzt sich auch mit ihrer materiellen Lage auseinander, und zwar auf der Grundlage ihrer Gehälter und anderer Begünstigungen, die ihnen zuerkannt wurden, und vergleicht sie mit den Gehältern

anderer »Salariate«. Er stellt fest, daß Magister Filippe de Diversis zu den bestbezahlten »Salariaten« Dubrovnika gehört.

Die Abhandlung enthält ferner einige Angaben über Unterrichtsmethoden, Lehrbücher und Unterrichtsräume. In der Studie ist auch vom Unterricht in der serbischen Sprache und kyrillischen Schrift die Rede. Diesbezüglich werden zwei Lehrer erwähnt: der Grammatiker Ozren aus den achtziger Jahren des 13. Jahrhunderts und Nikola Bolgar, der die serbische Sprache im Jahre 1390 unterrichtet. Die Regierung von Dubrovnik sorgt auch für den Unterricht in der Umgebung von Dubrovnik. Als Lehrer wird Magister Teodor von Ston erwähnt.

(Ignacij Voje)

SLOVENSKA MATICA

SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 8, I. nadstr., tel.: (061) 1263-190

in *Zveza zgodovinskih društev Slovenije* imata sklenjen dogovor o sodelovanju, po katerem lahko člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev ob predložitvi potrjene članske izkaznice v prodajnem oddelku Slovenske matice nabavljajo vse Matične publikacije po **ugodnejši ceni, ki sicer velja le za redne Matične člane.**

Iz bogatega izbora leposlovnih in različnih strokovnih del opozarjamo zlasti na nekaj novejših knjig z zgodovinsko tematiko:

Jože Kastelic, **SIMBOLIKA MITOV NA RIMSKIH NAGROBNIH SPOMENIKIH : ŠEMPETER V SAVINJSKI DOLINI.** 725 strani – **5.700 SIT**

Branko Reisp, **GRADOVI DEŽELE KRANJSKE.** 221 strani – **4.850 SIT**

Ferdo Gestrin, **SLOVANSKE MIGRACIJE V ITALIJO.** 295 strani – **3.950 SIT**

Franc Zupančič, **DNEVNIK 1914-1918.** 320 strani – **3.465 SIT**

Rajko Cibic, **SPOMINI SLOVENCA V TUJSKI LEGIJI.** 168 strani – **2.310 SIT**

Na navedene cene je – žal – potrebno prišteti še prometni davek. Pri nakupu knjig v vrednosti nad 10.000 SIT – možnost plačila v obrokih.

Za študente veljajo še posebej znižane cene.